

sonify “додавати звукові ефекти, щоб покращити враження від веб-сайта” (з АмВ → у БВ), що має наступну структуру: *soni(c)* (лат. “звук”) + англ. суфікс *-fy*. Інший приклад другої групи – слово *al desco* “за столом” (з АмВ → у КВ), утворене за аналогією до запозиченої з італійської мови лексеми *alfresco* “на свіжому повітрі” з таких компонентів: *al* + англ. *desk* + (*fresco*).

Then he set about to 'sonify' the Internet, adding music and sound to the Web browsing experience ... (Electronic Engineering Times UK, July 8, 2002). *But dining "al desco" for Lunch Money most often involves grabbing a freshly made sandwich and some carrot and celery sticks for less than \$4* (National Post, December 9, 2000). Аналізуючи наведені приклади, стає очевидним, що “термін давнини” запозичень, що служать матеріалом для подальшого словотвору, може варіюватися, тобто це можуть бути як давно функціонуючі (*solastalgia*, *sousveillance*, *sonify*, *al desco*), так і нещодавно запозичені одиниці (*parkourist*, *solastalgic*).

Висновки. Іншомовні запозичення характеризуються не тільки рекурентністю, вільною відтворюваністю поза первинним контекстом, але й здатністю виступати матеріалом для створення нових одиниць – все це свідчить про їхню повну асиміляцію в певному національному варіанті або навіть «макросистемі» англійської мови. До того ж, міжмовні запозичення (поряд з міжваріантними) завдяки дії механізму аналогії стають матеріалом для утворення нових дериваційних елементів (наприклад, *philanthro-*, *-orexia*, *-preneur*, *-razzi*), що розповсюджуються в національних варіантах внаслідок їхньої взаємодії.

Викладений матеріал підтверджує думку вчених про те, що надходження з інших мов в національні варіанти англійської мови протягом останніх десятиліть значно зменшилися. До того ж, слід пам'ятати, що не всі запозичені іншомовні одиниці стають надбанням всієї «макросистеми» англійської мови, деякі з них входять у вжиток лише у поодиноких національних варіантах. При цьому варто підкреслити, що провідним «постачальником» іншомовних запозичень є американський варіант, після асиміляції в якому ці запозичення можуть потрапляти в інші національні варіанти.

Література

Быховец Н. Н. Заимствованные неологизмы / Н. Н. Быховец // Английские неологизмы. – К. : Наукова думка, 1983. – С. 146-162. Зацний Ю. А. Развитие словникового состава английской мови в 80-ті – 90-ті роки ХХ століття : дис. ... д-ра філол. наук : 10.02.04 «Германські мови» / Юрій Антонович Зацний ; Київський університет імені Тараса Шевченка. – Київ, 1999. – 409 с. Зацний Ю. А. Сучасний англомовний світ і збагачення словникового складу / Юрій Антонович Зацний. – Львів : ПАІС, 2007. – 228 с. Чередниченко О. І. Взаємодія мов, двомовність і мовленнєва культура / О. І. Чередниченко // Слово і час. – К., 1997. – № 10. – С. 82-85.

УДК 811.1/.2:81'373

КОЗЛОВА Т. О.

(Запорізький національний університет)

СИНКРЕТИЗМ В ЛЕКСИЦІ ІНДОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПРАМОВИ

У статті розглянуто окремі проблеми структурної організації лексики індоєвропейської прамови, зокрема, питання синкретизму реконструйованих значень та лексемної тотожності виражених ними понять. Проаналізовано тематичну орієнтацію лексичних одиниць та основні види семантичної комбінаторики у структурах їх значень.

Ключові слова: лексичне значення, полісемія, геїтальт, синкретизм, класифікаційні та імплікаційні концептуальні зв'язки, лексемна тотожність понять, когнітивний і прагматичний аспекти лексичного значення.

Козлова Т. О. Синкретизм в лексике индоевропейского праязыка. В статье рассматриваются отдельные проблемы структурной организации лексики индоевропейского праязыка, в частности, вопросы синкретизма реконструированных значений и лексемном тождестве выражаемых ими понятий. Анализируются тематическая ориентация лексических единиц и основные виды семантической комбинаторики в структуре их значений.

Ключевые слова: лексическое значение, полисемия, геїтальт, синкретизм, классификационные и импликационные концептуальные связи, лексемная тождественность понятий, когнитивный и прагматический аспекты лексического значения.

Kozlova T. O. Syncretic meanings of Proto-Indo-European Roots. The purpose of this article is to discuss the issues of lexicon structure in Proto-Indo-European including the syncretism of root meanings and the lexemic identity of the expressed notions as capturing holistic schematic models of the world. The article offers the thematic classification of the Proto-Indo-European roots as well as typology of the semantic structure components combinability (co-occurrence).

Key words: lexical meaning, polysemy, gestalt, syncretism, classification and implication, lexemic identity, cognitive and pragmatic aspects of lexical meaning.

Вступні зауваження. Дослідження принципів структурної організації лексикона, зокрема, його тематичної орієнтації, зв'язків між складовими лексичних значень та комбінаторики семем дозволяє розкрити специфічну типологію мовної структури. З огляду на це необхідним є дослідження архаїчних систем, протостанів генетично пов'язаних історично молодших дочірніх мов. **Актуальність** статті зумовлюється зростанням наукового інтересу до проблем мови і мислення, принципів та засобів відображення знань та уявлень про світ, з'ясуванням схематики орієнтації поверхневих структур на “глибинну детермінанту мови” [Климов 2009, с. 163], вмотивованості формально-змістовних кореляцій у структурі мовного знака.

Мета статті: здійснити аналіз тематичної орієнтації лексики і.е. прамови, встановити домінуючі типи зв'язків між складовими реконструйованих значень.

Об'єкт дослідження становить семантика реконструйованих і.е. етимонів, які аналізуються на **предмет** особливостей структури, тематичної спрямованості та семної організації їх значень.

Основні **методи** дослідження: компонентний і концептуальний аналіз, порівняльно-історичний метод.

Матеріалом дослідження слугували і.е. реконструкції (близько 2000 етимонів) та їх рефлeksi в дочірніх системах, відібрані із етимологічних та тлумачних словників.

1. Тематична орієнтація і.е. лексики. Реконструйовані значення і.е. коренів було співвіднесено з 22 сферами їх концентрації (Табл. 1) з урахуванням як багатокомпонентності реконструйованих значень, так і недиференційованості глос. У разі реконструкції розвиненої семантичної структури (багатозначності) етимон було віднесено до декількох сфер. Аналіз дозволив з'ясувати, що: (1) найпродуктивніші сфери охоплюють позначення загальних, універсальних понять (Сфери 1 – 7); (2) окремі поняття (особливо ‘згинати’, ‘різати’, ‘бити, ударяти, стискати’, ‘терти’, ‘зв'язувати’, ‘тягнути’ ‘плести’, ‘розривати, розщеплювати’) характеризуються значною номінативною щільністю і у такий спосіб зазнають деталізації та багатоаспектної репрезентації. Це свідчить про пріоритетність у мовній картині світу праіндоєвропейців креативної діяльності, процесів виконання, створення чогось з метою задоволення та адаптивного реагування на потреби, що виникають. Лексика багатоаспектно відображає взаємодію людини з довкіллям. Цей взаємний зв'язок представлений як комплекс дій, спрямованих, з одного боку, на згинання, розділення чого-небудь різкими рухами на частини, порушення єдності частин, а, з іншого боку, на з'єднання частин, виготовлення, складання чого-небудь у ціле.

Таблиця 1. Сфери концентрації і.е. коренів

№	Сфера концентрації	Кіль-ть коренів (%)	№	Сфера концентрації	Кіль-ть коренів (%)
1	Фізичні дії та матеріали	13,7	12	Мова, музика	2,8
2	Сприйняття	12,5	13	Одяг та прикраси	1,9
3	Рух, пересування	10,9	14	Час	1,8
4	Простір	9,9	15	Людина	1,8
5	Частини тіла, їх функції	9,7	16	Кількість і число	1,6
6	Емоції	6,9	17	Розумова діяльність	1,3
7	Фізичний світ, рослини	6,2	18	Соціальні відносини	1,2
8	Сільське господарство та культурні рослини	4,3	19	Військова та мисливська справи	0,9
9	Тварини	3,8	20	Домівка, меблі	0,8
10	Майно та торгівля	3,7	21	Релігія та вірування	0,5
11	Їжа та напої	3,5	22	Закон та суд	0,3

Загалом, можна констатувати віталістичну орієнтацію мовної картини світу праіндоевропейців, репрезентованої лексичними засобами, що характеризуються незначною кількістю (близько 2000 одиниць), компактністю та енциклопедичністю. Семантичний обсяг значень виявляється достатнім для цілісної, майже нерозчленованої репрезентації сутностей, явищ, подій, ситуацій.

2. Синкретизм значень і.с. коренів. Значний обсяг та дифузність значень пралексем пояснюють особливостями світосприйняття древніх - “специфічним образним, чуттєвим, синкретичним уявленням про явища природи та суспільного життя”, своєрідним “світовідчуванням, а не світорозумінням...” [Кессиди 1972, с. 41]. Як зазначає В. В. Колесов, в минулому людина намагалася “позначити словами по можливості все, що було навкруги. Невизначена ознака... древнього образу викристалізовувалася з часом у термін-поняття... Конкретний світ... замінюється... абстрагованістю... ідей” [Колесов 1986, с. 294], і “відбувається постійне розщеплення смислу прадавнього синкрети-кореня у нових соціальних умовах” [там само, с. 26]. Отже, продовження і.с. етимонів у дочірніх системах, їх формально-семантичну диференціацію розглядають як історичні “варіації” першородного слова, що “переходять іноді у протилежність за основним значенням” [Покровский 1959, с. 82]. Таку думку поділяли численні дослідники (про енантіосемію і розвиток значень рефлексів у полярних напрямках від одного архаїчного кореня дет. див. [Балалыкина 2012, с. 109 - 111]).

Синкретизм світовідчування – це спосіб сприйняття дійсності, при якому архаїчний стиль мислення чинить опір роздрібленню цілого, що результує у тісний зв'язок різних аспектів життєдіяльності. Форми мистецтва виявляються невідокремленими від трудової діяльності, вірувань, ритуалів та обрядів [див. Мониц 2001]. Синкретичність архаїчного світосприйняття базується на принципі суміжності і виявляється в “антикаузальній причинності” [Маковский 1996, с. 18 - 21] або відсутності причинно-наслідкового зв'язку, симбіозі старого й нового, злитості зовнішнього світу (природи) та суспільства [Мониц 1998; 2000], тотожності суб'єкта й об'єкта [Кассирер-3 2002, с.12], нерозчленованості одиничного й спільного, цілого і частини, ознаки та її носія, простору і часу. За аналогією ототожнюється мирське і сакральне, органічне і неорганічне, істота і неістота. “Редуплікуючий” стиль мислення [Маковский 1996, с. 22] стимулює семантичну дублетність й амбівалентність [Мониц 2000].

Слід додати, що злитість світосприйняття характерна для початкових стадій онто-, культурогенези. Спричинена симбіозом “інтелектуального” та “візуального реалізму” [Jolley 2008, с. 208 - 211] органічна єдність явищ, елементів згодом диференціюється. Інтелектуальний реалізм передбачає схематичну репрезентацію об'єктів з акцентуацією на фігурі - салієнтній ознаці, якою першочергово обирається така, що є доступною для перцепції (колір, форма) і згодом замінюється або доповнюється усвідомленою змістовною, внутрішньою особливістю об'єктів. Візуальний реалізм полягає у репрезентації об'єктів не такими, якими вони є або мають вигляд, а такими, якими людина знає їх, де зображення містять значно більшу кількість ознак, ніж може бути виявлено у певному ракурсі.

Оскільки людина сприймає світ крізь призму культури, зокрема, мови, то синкретизм зображення всесвіту, виявлення його головних і суттєвих особливостей відповідно до рівня знань носіїв культури, семіотизовано у слові.

Суміщення різних, іноді на перший погляд неспіввідносних, значень у семантичній структурі архаїчних одиниць трактують залежно від ракурсу дослідження як полісемію [Дубо 2006], гештальт [Безпаленко 2010], синкретсемію [Кезина 2010].

З погляду структурної семантики значення етимонів розглядають як полісемію – різновид семантичної структури, складові якої охоплюють два або більше пов'язаних між собою ЛСВ. Синхронічний ракурс не викликає заперечень щодо багатозначності і.с. етимонів. Діахронічний же підхід має враховувати те, що при полісемії ЛСВ групуються навколо одного (при радіальному розвитку) або декількох (при конкатенаційному розвитку) значень, а втрата зв'язку між ЛСВ призводить до розщеплення полісемії і результує в

омонімію. Отже, у полісемній структурі, де принаймні одне з ЛСВ є вихідним, а інше або інші є похідними, існує тісний взаємозв'язок, проте кожне наступне (похідне/вторинне) значення має своє історичне джерело і шлях формування.

Звичайно, що полісемія є мовною універсалією і властива праіндоєвропейській системі, як і будь-якій мові. Тому етимологи вдаються до виведення значень етимонів як узагальнень від функціонуючих рефлексів. Однак не всі випадки реконструйованої багатозначності є саме такими.

Обираючи ракурс когнітивної семантики, А. М. Безпаленко пояснює подібні випадки семантичного розвитку етимона “інтегральністю номінації”, яка “проявляється у тому, що при називанні словом відбувається настільки широке охоплення елементів гештальту ситуації, що в один гештальт можуть включатися навіть семантично протилежні елементи” [Безпаленко 2010, с. 16]. Тут доречно згадати міркування Е. Кассирера стосовно “фантазми майбутнього” (в термінах Готфріда Лейбніца - *praegnans future*) - спроможності теперішнього “символічного втілення”, тобто “ідеальної співвіднесеності одиничного, тут і тепер даного феномена сприйняття із смисловим цілим” [Кассирер-3 2002, с. 159 -160], визначати наперед майбутнє. Саме на філософському осмисленні іманентної розчленованості цілісності ґрунтується положення про те, що інтеграційність вихідного змісту уможлиблює і забезпечує подальший семантичний розвиток одиниці [Безпаленко 2010, Колесов 1986, Маркова 2009].

Проте ми все ж таки схильні не ототожнювати інтеграційність значення та гештальт. Гештальт, як це загально визнано, є недискретною когнітивною структурою, різновидом концепта, який виділяється на основі способу відображення об'єктів і явищ дійсності у свідомості. Гештальтне сприйняття та категоризація об'єктів здійснюється контурно. Тому гештальтна номінація справді результує у цілісний образ хоча і “на основі ... аналогії до іменованого об'єкту, його властивості, частини, функції тощо із вже поіменованим об'єктом, властивістю тощо” (рос. *парусник* “різновид риби”) [Селиванова 2000, с. 174].

Інтеграційність (або “гештальтність”, згідно з концепцією слова А. М. Безпаленка [Безпаленко 2010]), набуває особливої значущості для системи значної діахронічної глибини, тобто історично ранньої стадії формування лексикона.

Як показав аналіз сфер максимальної концентрації і.е. коренів, вони є вербалізаціями понять, які співвідносяться переважно (хоча і не виключно) з базовим, найбільш операбельним для мовців рівнем, де “сприйняття і категоризація об'єктів здійснюється гештальтно, тобто нерозчленовано: “ми сприймаємо об'єкти і оперуємо їх концептами несвідомо, не замислюємося над їх основними характеристиками і складовими компонентами” [Болдырев 2000, с. 86]. Цей рівень засвоюється першочергово і містить найбільшу частину наших знань про світ, бо, як стверджує Дж. Лакофф, “гештальтне сприйняття – сприйняття цілісної конфігурації ... наші знання на базовому рівні організуються головним чином по лінії ... ціле - частина” [Лакофф 2004, с. 73], і відношення ‘ціле - частина’ проектується на об'єкти та їх функції, ознаки, складові, а також метафорично на категорії подій та абстракцій (див. гештальтний аналіз абстрактного імені [Чернейко 1997, с. 326 – 327, 330 - 343]).

У світлі значущості тілесного досвіду і відношення ‘ціле - частина’ для формування концептів базового рівня, які структурують наш безпосередній досвід, зрозумілою є центральність культурного топіку КРИВИНИ в лінгвокультурі праіндоєвропейців. Імовірно, що домінантність цього мотиву визначається усвідомленням нашого тіла як цілого, що містить частини і, “можливо, найбільш базовими речами, що ми робимо, є поглинання і виверження, вдих і видих” [Лакофф, 2004, с. 354]. Саме антиномію ‘з'єднання – роз'єднання’ актуалізовано у первинних значеннях “бити”, “різати”, “гнути”, “зв'язувати” і.е. коренів, що їх суміщають.

Значущість принципу цілісності для праіндоєвропейської ментальності та організації і.е. лексики виявляється у переважанні метонімічної когнітивної моделі, за якою актуалізуються результати здобутих знань про типові явища, предмети, ситуації тощо. Як зазначав Дж. Лакофф, “метонімія є однією із базових характеристик пізнання. Немає нічого

більш природного для людей, як узяти будь-який чітко зрозумілий та легкий для сприйняття аспект чого-небудь та використати його на позначення речі в цілому або будь-якого її аспекту або частини” [Лакофф 2004, с. 111]. Домінантність використання цієї моделі виявляється незалежно від шляхів встановлення зв'язків між значеннями і.е. етимонів (конкатенаційний – $1 > 2 > 3$, радіальний – $1 > 2, 1 > 3$, синтетичний – $1 + 2 + 3$).

Варто відзначити, що підходи до значень архаїчних етимонів з позицій традиційної та когнітивної семантики є однаково цінними і такими, що доповнюють одне одного. Перший ракурс занурює дослідників у систему мови, дозволяє констатувати гіпотетичний синхронічний стан етимонів і виявляє багатокomпонентність реконструйованих семантичних структур. Другий ракурс стимулює до аналізу життєдіяльності протоодиниць, розуміння взаємодії мови і мислення, механізмів мовної репрезентації світу на історично віддалених етапах розвитку індоєвропейської лінгвокультури і розкриває синтетичність первинних значень.

Проте на відміну від полісем, ЛСВ яких пов'язані відношеннями радіально-ланцюжкової похідності, зв'язки між семемами реконструйованих значень і.е. коренів ґрунтуються на взаємодоповнюваності, суміжності. Дотримуючись вже усталеного в науці вживання терміну ‘гештальт’ на позначення поняття когнітивної та психічної структури, що зумовлює сприйняття людини та інтерпретацію дійсності, надалі віддаємо перевагу терміну ‘синкретичність’ значень і.е. етимонів.

Залежно від обраного ракурсу та концепції дослідники користуються різними, але несуперечливими визначеннями синкретизму семантики і розуміють його як дифузність значення, спричинену специфікою первісного мислення [Март 1936, с. 9, 11], узагальненість, нерозвиненість первинного значення та результат дії закону розширення семантичного обсягу слова [Кезина 2010, с. 36 – 37], нерозчленованість та метонімічність значення [Пименова 2007, с. 44, 53], неусунену недискретність в семантиці слова [Черепанова 2007], об'єднання в одному значенні декількох семантичних компонентів, які важко сумістити, та як ланцюжок семантичних трансформацій, в якому дослідникові відомі лише початкова та кінцева ланки, проміжні ж ланки історичного семантичного ланцюга є припущеннями [ЛЭСГЯ-1 2010, с. 25].

Ми спираємося на розуміння синкретизму семантики і.е. коренів, враховуючи запропоноване дослідниками розрізнення первинного та історичного синкретизму [Кезина 2010, с. 37; ЛЭСГЯ-1 2010, с. 25, 27], денотативного та сигніфікативного видів синкретем [Пименова 2007, с. 58 – 60, 68 – 70]. Первинний синкретизм полягає у дифузності протозначень, історичний – реалізується як закон збільшення семантичного обсягу етимона в діахронії через деталізацію синкрета у рефлексах, “зміну основних лексичних одиниць” і, як наслідок, “розширення лексичного вираження” [Пименова 2007, с. 66]. Денотативний синкретизм представлений нерозчленованою множинністю денотатів, сигніфікативний – злиттям дескриптивних та оцінних семем в одній формі.

Отже, семантичний синкретизм і.е. кореня – це пучок злитих в одній формі семем (ЛСВ), що відповідає сукупності розумових, психічних, релігійних, естетичних тощо особливостей соціальної групи мовців епохи праіндоєвропейської спільності, спрямовує подальшу семантичну диверсифікацію і.е. етимона у дочірніх системах. Синкретема є системно організованим на інтегративно-диференційних засадах семантичним злиттям, семемами якого суміщаються за допомогою імплікованого центра, що є об'єднуючою ланкою, своєрідним “конструктивним центром” [Приходько 2002, с. 10] синкретеми.

3. Основні типи і.е. синкретсемії. Конкретність та синкретизм первинних значень виявляється у “лексемній тотожності” [Климов 2009, с. 184] різних, але співвідносних понять, тобто використанні однієї форми (або варіантів однієї форми) на позначення різних понять, які, об'єднуються не хаотично, а внаслідок встановлення між сутностями мисленневих зв'язків різних типів: класифікаційних (симілятивних та гіпо-гіперонімічних), а також імплікаційних (метонімічних, конверсивних).

На класифікаційні зв'язки – “мисленневий аналог розподілу ознак у сутностях”

[Никитин 2007, с. 194] – спирається лексемна тотожність позначення об'єктів і явищ, що характеризуються спільністю ознаки або набору ознак: розташування та структури (і.е. **uel*⁻⁴ “вовна; волосся; трава”, форми (і.е. **kap-ut* “голова; чаша”), кількості (і.е. *k^wel*⁻³ “бджолиний рій, зграя (птахів, риб), стадо, група людей”).

Класифікаційні симілятивні зв'язки представлені переважно у семантичних структурах найменувань об'єктів. Синкретемами організуються архісемами ‘форма’, ‘розташування’, ‘функція’, ‘інші інгерентні ознаки сутностей’ і таким способом актуалізують субкатегоризацію більш узагальнених категорій, зокрема, імен активного та інактивного класів. Така класифікація ґрунтується на аналогіях, які встановлюються між істотами та неістотами, їх властивостями і функціями. Вірогідність цього висновку підкріплюється спостереженнями [Климов 2009, с. 113, 309] за фреквенталіями мов активного складу, до яких серед інших, належить матеріальна, етимологічна тотожність семантем ‘частина організму тварини, людини’ – ‘частина організму рослини’ (‘шкіра’ – ‘кора’, ‘кров’ – ‘сік’, ‘вухо’ – ‘лист’, ‘ріг’ – ‘гілка’ тощо). Лексемна тотожність таких понять пояснюється віднесенням певних частин як організму істот, так і неістот до категорії інактивних, позбавлених динаміки, циклічності об'єктів: і.е. **der*- “різати, розщеплювати; шкіра, кожа (*дерево)”.

Класифікаційні гіпо-гіперонімічні зв'язки встановлюються між різнорівневими поняттями: і.е. **marko*- “кінь (родове поняття); бойовий кінь; жеребець (видові поняття)”. Синкретизм роду та виду сприяє створенню у мовній картині аналогій між сакральним і мирським, природним, диким і соціалізованим, свійським локусами світу, істотами і неістотами.

Інклюзивність родо-видових понять та їх лексемна тотожність в і.е. мові-основі базуються на усвідомленні мовцями наявності спільних ознак у референтів, на можливості і необхідності вербального об'єднання представників роду і виду: рід / стать та вік (і.е. **ōci-s* “вівця (доросла самка); вівця (родовий термін)); рід / вид (і.е. **ulp-/lup*- “хижа тварина; лисиця, вовк”).

Окрім і.е. коренів із предметним значенням, до класифікаційних гіпо-гіперонімічних відношень залучаються і.е. корені із ознаковим значенням (найменування властивостей та відношень): колір / відтінок (і.е. **mel*⁻⁶ “темний; чорний, брудний тощо”), дія / уточнення способу, манери виконання дії (і.е. **mei*⁻³ “пересуватися; постійно пересуватися в різних напрямках”), дія / інтенсивність, тривалість дії (і.е. **g^wei*⁻¹ “плакати; ридати”) тощо. У наведених прикладах лексично тотожні поняття є диференційованими на рівні гіпонімів та інтегрованими на рівні гіперонімів.

Інший різновид реалізації родо-видових зв'язків в і.е. синкретемах представлено випадками гіперонімічної диференціації та гіпонімічної інтеграції.

Так, у структурі лексичного значення кореня і.е. **merio*- “молодий чоловік, молода жінка” відбивається диференціація понять на вищому рівні категоризації (‘стать’), а не на нижчому (‘вік’), що спрямовує дивергенцію рефлексів за напрямком ‘стать’. Ізоглати східного (індійського) ареалу віддають перевагу значенню ‘молода особа чоловічої статі’, в той час як проміжний (грецький) ареал орієнтований на позначення молодої особи як чоловічої, так і жіночої статі. Західний же (балтійський) ареал спрямований на рефлексію значення ‘молода особа жіночої статі’.

Отже, гіпо-гіперонімічні зв'язки між семемами і.е. синкретем спрямовують рефлексію коренів у дочірніх мовах у двох напрямках: (а) від більш загального до спеціалізованого значення у разі суміщення інтегральної гіперсеми та диференціальних гіпосем у первинній семантичній структурі і, навпаки, (б) від спеціалізованого до більш загального значення у разі суміщення інтегральної гіпосеми та диференційних гіперсем у семантичній структурі і.е. етимонів.

Наступним різновидом гіпо-гіперонімічних зв'язків є такі, що встановлюються між компонентами нижчого рівня категоризації - еквонімами., які об'єднуються в один клас спільним гіперонімом, що покриває сукупність спільних ознак согіпонімів.

У випадку актуальності еквонімічних зв'язків в і.е. синкретемах гіперонім залишається поза межами семантичної структури етимонів, тоді як при гіпо-гіперонімічних зв'язках він зазвичай інтегрований до неї. Отже, про еквонімію можна говорити як про горизонтальний вузол гіпо-гіперонімічних відносин, що відрізняється від вертикальних інклюзивних зв'язків.

Еквонімія у семантичних структурах і.е. етимонів різноманітна за ознаками, на основі яких вона утворюється: склад, структура (і.е. **sneudh*⁻² “густий туман; легкий туман”), форма і розташування (і.е. **kenk*⁻³ “колінна чашечка; п'ятка”), стан, зміна стану речовини (і.е. **tā*- “танути; гнити”) тощо.

Другий тип концептуальних зв'язків – імплікаційний. Це – “когнітивний (мисленнєвий) аналог реальних зв'язків сутностей об'єктивного світу, їх взаємодії та залежностей. <...> відображення зв'язків між речами, між частиною та цілим, сутністю та ознаками, між ознаками” [Никитин 2007, с.192 – 193]. Встановлення імплікаційних зв'язків уможливується тим, що “одне поняття передбачає інше, стимулює думку про інше, тобто імплікує інше поняття, якщо передбачається якийсь зв'язок, відображуваних ними сутностей” [там само, с. 193].

Для формування семантичної структури і.е. етимонів продуктивними є імплікаційні зв'язки метонімії та опозитивності, що зумовлюється намаганням мовців досягнути світ у його антиномічній цілісності.

Метонімічні зв'язки виявляються у різних моделях: місцево-посесивній (частина, одиниця / ціле, сукупність - і.е. **gēgh*- “гілка; куш”, дія / джерело, виконавець - і.е. **dei*⁻¹ “світити; сонце”), результативно-причинній (дія / результат - і.е. **senk*- “горіти; сушити; сухий”, дія / об'єкт дії - і.е. **bheredh*- “різати; дошка, планка”) та інструментально-спрямувальній (дія / інструмент - і.е. **bak*- “палиця; бити”, дія₁ / дія₂ як умова або стадія виконання дії₁ - і.е. **enek*- “діставати; отримувати”, дія₁ / дія₂ як спосіб виконання дії₁ - і.е. **gerebh*- “дряпати, гравірувати; писати”).

Цей різновид синкретизму властивий архаїчним лінгвокультурам (д.рус. “...красныя дѣвы въспѣша на березѣ синему морю” (Сл.плк.Игр.) [цит. за: ССДРЯ-3 1989, с. 356], “...один братъ, один свѣтъ, свѣтлыи ты ...” (Сл.плк.Игр.) [там само, с. 296]). У мовах активної типології також надзвичайно продуктивними є позначення, що закріплюють за денотатом константу, універсальну ознаку, властивість або функцію: хупа *tl'oh-litsow* (букв. ‘трава-синій/зелений’) “трава (родовий термін)” – пор. і.е. **ghrē*-/**ghrō*- “рости; бути зеленим” > д.ісл. *gras* “трава”, *grōa* “рости (про траву, дерева); бути зеленим”, хупа *te'-na'a'dinehl'e:n* [букв. ‘в-це-він-дивиться назад на себе’) “дзеркало” – пор. і.е. **der(ep)*- “бачити; *дзеркало” тощо.

Особливу увагу слід звернути на і.е. синкретема, утворені на основі партонімії. Зв'язок ‘частина – ціле’ є імплікаційним і встановлюється внаслідок усвідомлення взаємодії, сумісності складових (партонім) та цілого (холонім). Це відрізняє партитивність від класифікаційних зв'язків гіпо-гіперонімії та еквонімії, які утворюються в результаті усвідомлення інтегративних та диференційних ознак сутностей.

В і.е. прамові органічна партонімія представлена здебільшого найменуваннями частин тіла (і.е. **bhāghú-s* “лікоть; рука”), зокрема, такими межі яких є нечітко визначеними (і.е. **gēp(h)*- “щелепа; рот”). Неорганічна партонімія представлена поєднаннями чого-небудь різнорідного. Уявлення про сутності пов'язуються з їх членством у певних угрупованнях, комплектах, сумішах тощо. Інтегративною семою у структурі значення синкретичного і.е. етимона виступає ‘частина’, а ‘ціле’ – імплікованою диференційною: ‘ВОГНИЩЕ’ (‘вугілля’ + ‘вогонь, полум'я’ + ‘світло’) - і.е. **egnis* “вогонь” (< і.е. **ong*-/**ang*- (**heng*-) “вугілля”) > лат. *ignis*, *-is* “вогонь; тепло (жар); сяйво”).

Наступний тип імплікаційних зв'язків у структурі значень і.е. синкретем – опозитивність, зокрема, конверсивність. Семантична опозитивність виникає внаслідок упорядкування об'єктів світу за їх схожістю та відмінністю, усвідомлення протилежностей між ними, “максимуму несумісності ознак” [Никитин 2007, с.401]. На відміну від непродуктивних в і.е. синкретемах класифікаційних зв'язків опозитивності, де протиставлені ознаки розташовані симетрично стосовно спільного центра (‘температура’ - і.е. **kel*⁻¹

“холодний; теплий”), імплікативна опозитивність вимагає встановлення асиметрії та співвіднесення взаємообумовлених сутностей в межах аргументної структури/системи.

За результатами аналізу в і.е. синкретах було виявлено різні за спрямуванням моделі конверсивності: динамічно-статична - актуалізується в і.е. дієслівних коренях активної семантики, які в дочірніх мовах розвинули рефлексі з динамічним та статичним значеннями (і.е. **bheu-* “бути; рости”), суб’єктно-об’єктна – актуалізується в і.е. дієслівних коренях, які в дочірніх мовах розвинули рефлексі з різною валентністю (суб’єктно-об’єктний біном - і.е. **legh-* “класти, ставити; лягати”), реверсивна/ реципрокальна, що актуалізується у дієслівних коренях із синкретичним взаємним значенням, де наявність дії одного актанта передбачає наявність іншого і навпаки (і.е. **gel-¹* “завивати, закручувати; робити круглим; рука”); інгресивно-каузативна, що актуалізується у дієслівних коренях із синкретичним значенням цілісного завершеного акту дії з послабленою транзитивністю (і.е. **rem-* “лежати, покоїтися; підтримувати, підпирати” > лит. *rem̃ti* “1) підпирати; 2) підтримувати; 3) спиратися на...”, *rim̃ti* “затихати, заспокоюватися, угамовуватися”, *ram̃ti* “заспокоювати”, *ram̃dayti* “приборкувати”).

Отже, з огляду на логіко-категоріальний аспект в лексиці і.е. мови продуктивними є синкретичні значення, які вибудовуються як на класифікаційних, так і імплікаційних типах зв’язків між конститuantами синкретів.

Залежно від типу лексико-семантичної інформації, що міститься у значеннях і.е. етимонів, їх можна підрозділити на денотатні та сигніфікатні. Перші апелюють до об’єктів дійсності та їх емпірійних ознак, що сприймаються органами чуття й усвідомлюються в результаті зорового, слухового, смакового, нюхового, дотикового сприйняття, м’язового напруження або їх комбінації. Ці синкретими мають когнітивну спрямованість. Значення сигніфікатних синкретем апелюють до системи виражених у мові понять, раціональних та емоційних ознак і мають когнітивно-прагматичну спрямованість. Денотатні синкретими відбивають онтологію світу, сигніфікатні – гносеологію.

Когнітивно орієнтовані значення етимонів компактно описують сутність, складові якої є взаємообумовленими: ‘товстий об’єкт має велику вагу і значний розмір’ (і.е. **dheb-* “товстий; важкий”, і.е. *g^wretso-* “товстий; великий (за розміром)”), ‘згинання призводить до зменшення довжини’ (і.е. **leud-* “зігнутий; малий”), ‘той, що має велику ширину і невелику товщину /висоту, має рівну поверхню’ (і.е. **pelə-* “широкий і плоский”), ‘той, що має велику довжину і незначну товщину’ (і.е. **māk-* “довгий і тонкий”). Когнітивно орієнтовані структури є типовими для індоєвропейського протостану.

Проте в і.е. прамові є синкретими з послабленим когнітивним і підсиленим прагматичним компонентом. У прагматично орієнтованих синкретемах “об’єктивоване значення денотатів переноситься у площину суб’єктивно-емоційних оцінок та переживань” [Никитин 2007, с. 394]. Оскільки людина не може залишатися індиферентною до того, що вона пізнає, “аксіологічність закладено ... у номінативному процесі низки слів” [Селиванова 2000, с. 144] з різними ономасіологічними ознаками, і переключення семантичного аспекту з когнітивного на прагматичний призводить до формування естимаційних компонентів у структурі лексичних значень.

Семми прагматично орієнтованих і.е. синкретем співвідносяться не з еквонімічними поняттями, оскільки їх екстенціонали розподіляються на різні класи, а об’єднуються у певну семантичну категорію, наприклад, ‘розмірності’.

Так, значення і.е. **meg(h)-* “великий (за розміром); величний, важливий” об’єднуються в аугментативний клас на базі інтегральної ознаки ‘значний силою прояву’ і в дочірніх системах результатують у (а) нейтральні аугментативні значення (д.ісл. *mikill, mykill* “великий (за розміром), високий; численний”), (б) аугментативно-панегеричні значення (д.ісл. *mikill, mykill* “величний; добрий; славний”, *mikit ár* ‘хороший рік’, *mikil-hugaðr* “відважний; палкий”, *mikil-gæfr* “значний, важливий”, *mikil-mannligr* “величний”, *mikil-vænligr* “важливий, визначний”, *mikil-úðligr* “разючий, значний, імпазантний”), аугментативно-пейоративні значення (д.ісл. *mikil-læti* “гордість, пиха”, д.ісл. *mikil-ráðr* “владний;

деспотичний; пихатий”).

Як свідчать приклади, у дочірніх системах аугментатив розповсюджується не тільки на позитивні, а й на негативні смисли, що виходять на перший план. Таким способом узус може закріпити за однією формою амбівалентне значення. Один із смислів роздвоєного значення не виключає іншого, але стає продуктивнішим. У межах ІЕГ з вершиною і.е. **meġ(h)*- “великий; важливий” переважають рефлекси з позитивними експресивними, афектовано-емоційними значеннями. Проте при висвітленні ознаки ‘надмірність’ аугментатив тяжіє до пейоративного модусу акціональної шкали. Наприклад, у тексті “Старшої Едди” вживання д.ісл. *mikilsti* (присл.) “забагато, занадто” і *margr* (прикм.) “численний” додає негативних конотацій одиницям, з якими вони сполучаються: *mikilsti snemma ... en til síð* ‘зарано, раніше, ніж слід ... але вже запізно’ та *í marga staði* ‘до численних домівок, у будь-які домівки’.

Наведемо уривок:

“66 *Mikilsti snemma kom ek í marga staði, en til síð í suma; ðl var drukkit, sumt var ólagat, sjaldan hittir leiðr í líð.*” *Sæmundar Edda, Hávamál, 66* [HV 2011, р. 66]

‘66 Случалось, я [слишком] рано в гости являлся иль [слишком] поздно порою: там выпили пиво, а там не варили — кто не мил, тот некстати.’ (Старша Едда. Пісні про богів. Мова Високого, 66) [БВЛ-9 1975].

Окрім аугментативів в і.е. прамові із семантичною категорією ‘розмірності’ корелюють також корені, які у своїх значеннях містять прагматично орієнтовані демінутиви, інтегровані ознакою ‘незначний силою прояву’: і.е. *(*s*)*ker-dh-* “малий; поганий, жалюгідний, нещасний”.

Якщо аугментативи здебільшого пов’язані із позитивною оцінкою, то демінутиви містять переважно негативну оцінку, а маленький розмір, слабкість асоціюються із неповноцінністю, неспроможністю тощо: і.е. *(*s*)*ker-dh-* “малий; поганий, жалюгідний, нещасний” >лит. *skurdus* “бідний; убогий, злидений”.

Висновки і перспективи дослідження. Лексикон і.е. прамови характеризується компактністю в кількісному і якісному відношеннях. Число реконструйованих одиниць є незначним (порівняно із лексиконами древніх та сучасних дочірніх мов) і має віталістичне тематичне спрямування. Певні поняття, здебільшого базового рівня, є номінативно щільними і поліаспектно відбиті у мовній картині світу. При цьому їх вербалізації кількісно збалансовані.

Значення і.е. етимонів є конкретними, але одночасно ємними і полікомпонентними. Їх синкретизм забезпечує холістичну актуалізацію позначуваних сутностей в мові, яка спрямовує подальший розвиток рефлексів. Синкретизм семантики протоодиниць виявляється у лексемній тотожності суміжних понять, інтегрованих на основі класифікаційних та імплікаційних концептуальних зв’язків, що корелюють переважно із когнітивним аспектом значень. Усе це пояснюється значущістю конкретності і домінантністю метонімічного (заміщувального) мислення, дієвості тілесного (емпірійного) досвіду у процесі обробки інформації про світ, намагань мовців представити у мові світ як цілісність різноманітних сутностей у їх подібності та антиномічності.

Класифікаційні зв’язки семем у синкретичних значеннях і.е. етимонів віддзеркалюють усвідомлене та систематизоване людиною нескінченне різноманіття форм, реальних та уявних сутностей, ознак, дій, з якими стикається людина у процесі життєдіяльності.

Продуктивність утворених на основі імплікаційних моделей синкретем пояснюється актуальністю вказівки на еталонні денотати, які є найліпшими прикладами, слугують ідеальними зразками сутностей з властивими їм ознаками та функціями, і таким чином відповідають нормативним уявленням мовців про те, якими мають бути ці сутності, їх ознаки, властивості та функції. У внутрішній формі цих одиниць закодовано інформацію про те, яким об’єкт має бути в ідеалі, як з ним треба поводитися, для чого він існує тощо. Інакше кажучи, внутрішня форма містить інформацію про ‘щойність’ денотата (‘що це? для чого воно є?’).

Виявлені різновиди семантичного синкретизму і.е. коренів узгоджуються з фреквенталіями мов активного типу, специфіка контенсивно-типологічної схематики яких полягає в орієнтації поверхневих характеристик на глибинну структуру, на певний

змістовний принцип, семантичну домінанту мови, що протиставляє активність та інактивність.

Отримані результати дозволяють зробити припущення про специфічність і вмотивованість формального вираження змістовного синкретизму. Подальші розвідки спрямовані на встановлення формально-змістовних кореляцій в лексиці і.е. прамови та з'ясування їх природності.

Література

- Балалыкина И. А. Метаморфозы русского слова : учебное пособие / И. А. Балалыкина. – М. : ФЛИНТА : Наука, 2012. – 264 с. (БВЛ-9) *Старшая Эдда. Речи Высокого // Беовульф. Старшая Эдда. Песнь о Нибелунгах / Вступительная статья А. Гуревича. Пер. с древнеисландского А. И. Корсуна. Редакция перевода и примечания М. И. Стеблин-Каменского.* - М. : Художественная литература, 1975. – 751 с. *Безпаленко А. М. Слово в аспекті гештальт-теорії. Принцип суміжності : автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філол. наук : 10.02.15 - “Загальне мовознавство” / Анатолій Мілетійович Безпаленко.* – Київ, 2010. – 34 с. *Болдырев Н. Н. Когнитивная семантика: Курс лекций по английской филологии / Николай Николаевич Болдырев.* – Тамбов: Изд-во Тамб. ун-та, 2000. – 123 с. *Кассирер Э. Философия символических форм. Том 3. Феноменология познания / Эрнст Кассирер.* – М., СПб. : Университетская книга, 2002. – 398 с. – (Книга света). *Кезина С. В. Семантическое поле цветообозначений в русском языке (диахронический аспект): автореф. дис. ... степени доктор филол. наук: 10.02.01: Русский язык / Светлана Владимировна Кезина.* – Челябинск, 2010. – 51 с. *Кессиди Ф. Х. От мифа к логосу (Становление греческой философии) / Феохарий Харлампиевич Кессиди.* - М. : Мысль, 1972. - 312 с. *Климов Г. А. Типология языков активного строя / Георгий Андреевич Климов; [отв. ред. Г. В. Колшанский; изд-е 2-е].* – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009а. – 320 с. (Из лингвистического наследия Г. А. Климова). *Колесов В. В. Мир человека в слове Древней Руси / Владимир Викторович Колесов.* – Л. : Издательство ЛГУ, 1986. – 312 с. *Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении / Джордж Лакофф / Пер. с англ. И. Б. Шатуновского.* — М. : Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. – (Язык. Семиотика. Культура). (*ЛЭСГЯ-1*) *Левицкий В. В. Этимологический словарь германских языков; Т. I – II. - Т. I. / Виктор Васильевич Левицкий.* – Винница : Нова книга, 2010. – 616 с. *Маковский М. М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов / Марк Михайлович Маковский* – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДУС, 1996. – 416 с. *Маркова Е. М. Роль семантического синкретизма этимона в эпидигматике праславянских лексем / Е. М. Маркова // Языковые категории и единицы: синтагматический аспект: Материалы восьмой международной конференции (Владимир, 24 – 26 сентября, 2009).* - Владимир: ВГГУ, 2009. - С. 200 – 205. *Март Н. Я. Избранные работы. В 5-и т. Том 2. Основные вопросы языкознания / Николай Яковлевич Март.* – Л. : Государственное социально-экономическое издательство, 1936. – 522 с. *Монич Ю. В. Амбивалентные функции ритуала в эволюции языковых систем / Ю. В. Монич // Вопросы языкознания.* - 2000. – № 6. - С. 69 - 97. *Монич Ю. В. На стыке ритуала и языка: комплексная мотивация в семантической эволюции / Ю. В. Монич // Язык и культура: факты и ценности* – М. : Языки славянской культуры, 2001. – С. 192 – 205. *Монич Ю. В. Проблемы этимологии и семантика ритуализованных действий / Ю. В. Монич // Вопросы языкознания.* - 1998. - № 1. - С. 97 - 120. *Никитин М. В. Курс лингвистической семантики: Учебное пособие / Михаил Васильевич Никитин.* – 2-е изд., доп. и испр. – СПб. : Изд-во РГПУ им. А. И. Герцена, 2007. – 819 с. *Пименова М. В. Красотою украси: выражение эстетической оценки в древнерусском тексте / Марина Васильевна Пименова.* – СПб. : Филологический факультет СПбГУ; Владимир : ВГПУ, 2007. – 415 с. – (Филологические исследования). *Покровский М. М. Избранные работы по языкознанию / Михаил Михайлович Покровский.* – М. : Изд-во Академии Наук СССР, 1959. – 381 с. *Приходько А. М. Складносурядне речення в сучасній німецькій мові: синтактика, семантика, прагматика : автореф. дис. ... ступеня доктор філол. наук: 10.02.04: “Германські мови” / Анатолій Миколайович Приходько.* – Київ, 2002. – 35 с. *Селиванова Е. А. Когнитивная ономазиология (монография) / Елена Александровна Селиванова.* – К. : Изд-во украинского филологического центра, 2000. – 248 с. (*ССДРЯ-3*) *Срезневский И. И. Словарь древнерусского языка. Репринтное издание: В 3 т. - Т. 3, Часть 1 : Р - С, Часть 2 : СД / Измаил Иванович Срезневский.* – М. : Книга, 1989. – 1684 с. *Черепанова О. А. О соотношении понятий «семантический синкретизм» и «лексико-семантическая группа» в применении к лексической системе древнерусского языка / О. А. Черепанова // Русская культура нового столетия: Проблемы изучения, сохранения и использования историко-культурного наследия / Гл. ред. Г. В. Судаков, сост. С. А. Тихомиров.* — Вологда : Книжное наследие, 2007. — С. 692 - 697. *Чернейко Л. О. Лингво-философский анализ абстрактного имени / Людмила Олеговна Чернейко.* – М. : Прогресс, 1997. – 352 с. *Dybo A. / Indoeuropeans and Altaians through the linguistic reconstruction / Anna V. Dybo // Kinship in the Altaic World: Proceedings of the 48th Permanent International Altaic Conference, Moscow 10-15 July, 2005.* – [Elena Vladimirovna Boškova, R. B. Rybakov, eds.]. – Göttingen : Otto Harrassowitz Verlag, 2006. – P. 87 – 102. (*HV*) *The Hávamál: With Selections from Other Poems of The Edda, Illustrating the Wisdom of the North in Heathen Times.* – [D. E. Martin Clarke, ed.]. – Cambridge : Cambridge University Press, 2011. – 134 p. *Jolley R. P., Rose S. E. The relationship between production and comprehension of representational drawing / Richard P. Jolley, Sarah E. Rose // Children's Understanding and Production of Pictures, Drawings, and Art: Theoretical and Empirical Approaches.* - [Constance Milbrath, Hanns M Trautner, eds.]. - Göttingen : Hogrefe and Huber Publishing, 2008 – P. 207 – 237.